

Recensies

***Vrouwen rondom Huygens.* Onder redactie van Els Kloek, Frans Blom en Ad Leerintvelt. Hilversum: Uitgeverij Veloren, 2010. 247 pp. ISBN: 978 90 8704 130 4.**

De straten en winkels van Voorburg zijn op dit moment (mei 2010) fraai versierd. Overal hangen afbeeldingen van de zeventiende-eeuwse diplomaat en dichter Constantijn Huygens (1596-1687) en de vrouwen die in zijn leven een rol hebben gespeeld. Zo heeft de plaatselijke bakker een portret van Maria Casembroot, die met Huygens musiceerde, in de etalage geplaatst. Bij de boekhandelaar staan portretten van Anna Maria van Schurman en Margaret Cavendish, twee geleerde vrouwen met wie Huygens correspondeerde en in de kapsalon prijkt een portret van Elizabeth Stuart, gewezen koningin van Bohemen. Deze versieringen attenderen de bezoeker op de tentoonstelling 'Vrouwen rondom Huygens', die op twee locaties in Voorburg te bezichtigen is: het Huygensmuseum Hofwijck en het Stadsmuseum Leidschendam-Voorburg.

Hoogtepunt op deze tentoonstelling is zonder meer een hartvormig loden

kistje, waarin het hart van Béatrix de Cusance, hertogin van Lotharingen, ligt. Huygens voerde in de jaren 1652 tot 1663 een intensieve correspondentie met deze vrouw, die een uitgebreid netwerk van aristocratische en voor- aanstaande personen had. Ze wisselden ook geschenken uit, zoals schilderijen, wijn en gedichten, en deden allerlei diensten voor elkaar. Een betekenisvolle relatie dus, waar beide correspondenten strategisch voordeel uit probeerden te halen. Na haar dood in 1663 werd haar hart bewaard in een speciaal daarvoor ontworpen kistje. Deze drie kilogram wegende relikwie werd speciaal voor deze tentoonstelling vanuit het Châteaux de Belvoir in Frankrijk naar Voorburg getransporteerd.

Ter gelegenheid van de tentoonstelling is ook een speciaal nummer van het tijdschrift *De zeventiende eeuw* uitgegeven, getiteld *Vrouwen rondom Huygens*. In deze fraai geïllustreerde uitgave, die meer de uitstraling van een boek dan een tijdschriftaflevering heeft, staan elf artikelen van specialisten op het terrein van de zeventiende-eeuwse literatuur-, muziek- en cultuurgeschiedenis. In elke bijdrage worden een of meer vrouwen

die een prominente rol vervulden in het leven van Huygens nader belicht. Die vrouwen zijn familieleden (zijn moeder, zussen), spelen een rol in zijn liefdesleven (zijn jeugdliefde Dorothée van Dorp en echtgenote Susanna van Baerle), zijn afkomstig uit aristocratische kringen (Elizabeth Stuart, Béatrix de Cusance), artistieke kringen (de dichters Anna en Tesselschade Roemers, de muziekvriendinnen Utricia Ogle en Maria Casembroot) of wetenschappelijke kringen (Van Schurman en Cavendish). De biografische portretten worden voorafgegaan door een inleiding van Els Kloek, die samen met Frans Blom en Ad Leerintveld, de redactie verzorgde.

Ruim twintig jaar geleden, in 1987, publiceerde Elisabeth Keesing al een boek over de vrouwen rondom Huygens, getiteld *Het volk met de lange rokken*. Keesing leverde daarmee een belangrijke bijdrage aan de vrouwengeschiedenis, een discipline die toen aan zijn opmars begon. Des te benieuwder was deze recensent in hoeverre deze bundel veel nieuws zou brengen. De verwachtingen zijn ruimschoots waar gemaakt. Dankzij nieuwe inzichten in de netwerkstudies rijst een ander beeld op van Huygens en zijn relaties tot vrouwen: hij opereerde veel strategischer dan tot nu toe bekend was. Met de vriendschapsbetrekkingen waren, geheel conform de tijdsgeest, maar al te vaak strategische belangen gemoeid. Niet zelden verschaften vrouwen hem toegang tot de kringen waarin hij wilde verkeren.

Soms gaat het om kleine correcties op het werk van Keesing, maar er treden ook vrouwen in het voetlicht die bij

Keesing nauwelijks een rol spelen, zoals Elizabeth Stuart en Margaret Cavendish. In sommige artikelen worden bovendien geheel nieuwe zienswijzen op Huygens' relatie tot vrouwen geboden. Dat geldt bijvoorbeeld voor het artikel van Lisa Jardine over Huygens' verhouding met zijn jeugdliefde Dorothée van Dorp. Jardine vergelijkt de correspondentie tussen Huygens en Van Dorp met zijn briefwisseling met de Engelse hofdame Margaret Croft. Ze concludeert dat Huygens' houding tot Van Dorp dramatisch veranderde door zijn introductie in de Engelse hofcultuur en door zijn benoeming tot secretaris van Frederik Hendrik. Het gangbare beeld is dat Van Dorp de relatie verbrak voor een andere man en dat zij Huygens in de steek liet. In werkelijkheid gold zij voor Huygens nauwelijks als een serieuze huwelijkskandidaat.

Ook Ton van Strien geeft een kritische herinterpretatie van de bronnen om meer zicht te krijgen op Huygens' liefdesleven. Zijn uitgangspunt vormt het gedicht 'Twee ongepaarde handen op een Clavecimbel', dat als een hoogtepunt uit het oeuvre van Huygens wordt beschouwd. Het gedicht uit 1648 is door verschillende kenners, onder wie Keesing, opgevat als een huwelijksaanzoek aan Maria Casembroot, een begaafde klavecijniste uit adellijke kringen. Keesing gaat ervan uit dat Huygens serieus verliefd op haar was en dat er een langdurige, bijzondere band tussen beiden bestond. Van Strien ontmantelt dat beeld stapsgewijs door Huygens' gedichten te herinterpreteren. Hij wijst er bovendien op dat dat beeld geheel op het perspectief van Huygens gebaseerd

is en dat zijn vermeende verliefdheid ten onrechte ook op haar wordt geprojecteerd. Van Striens deconstructie sluit af met een verrassende vondst in de archieven: een gedicht van Casembroot zelf, dat toch weer ruimte open laat voor speculaties over de aard van hun vriendschap.

Intrigerend is ook de bijdrage van Frans Blom over de wijze waarop Huygens' zussen Geertruyd en Constance in diens poëzie figureren. Hij laat zien dat er een duidelijk verschil in status en functie tussen jongens en meisjes in de familie Huygens bestond. Voor de jongens was een succesvolle publieke loopbaan het doel, bij de meisjes ging het vooral om het vinden van een goede huwelijksparthij. Over zijn talentvolle dochter Susanna schrijft Huygens dat hij haar gemakkelijk tot een Anna Maria van Schurman had kunnen maken, maar zijn doel reikte niet verder dan haar tot 'een geschickt ende niet ignorant meiske op te voeden'. Blom betoogt dat Huygens bewust de afdeling met Franse en Italiaanse gedichten uit zijn bundel *Otia* (1625) aan hen opdroeg om hun imago van gedistingeerde, eerbare juffers te versterken. Poëzie fungeerde zo als een sociaal instrument om de eigen positie op de huwelijksmarkt te versterken.

Een heel ander type contact onderhield Huygens met de geleerde vrouwen Anna Maria van Schurman en Margaret Cavendish. Beiden waren interessant voor hem, vanwege hun internationale netwerk. Katlijne van der Stighelen en Jeanine de Landtsheer bieden een nieuwe, integrale vertaling van de briefwisseling tussen Huygens en Van Schurman,

die volledig in het Latijn gesteld was. Correspondentie vormt ook de belangrijkste bron van Nadine Akkerman en Marguérite Corporaal, die Huygens' belangstelling voor de natuurwetenschappelijke publicaties van Margaret Cavendish onder de loep nemen. Huygens en Cavendish correspondeerden uitgebreid over het fenomeen van de zogenaamde Rupert's drops of Bataafse tranen. Dit zijn glazen druppels die de vorm van een kikkervisje hebben en zowel broos als krachtig zijn. De kop is bestand tegen de klap van een hamer, maar als er een klein stukje van de staart afbreekt explodeert de druppel. Huygens stelde een nieuwe verklaring voor, maar Cavendish schroomde niet om hem tegen te spreken. Van deze Rupert drop's is een kleine afbeelding opgenomen in de bundel. Maar nog spannender is het om ze in het echt te gaan bekijken op de tentoonstelling in Voorburg.

Bovenstaande selectie doet de bundel als geheel te kort, want ook de andere bijdragen (van Mieke Smits-Veldt, Olga van Marion, Frans Blom & Ad Leerintveld, Rudolf Rasch en Ineke Huysman), zijn de moeite waard. Kortom: niets dan lof voor deze afwisselende, onderhoudende en leerzame bundel.

Lotte Jensen (Radboud Universiteit Nijmegen)

Recensies

Lou Spronck, *Theodoor Weustenraad (1805-1849) en de 'Percessie van Scherpenheuvel'*. Hilversum (Verloren) 2009, 512 bladzijden, ISBN 978-90-8704-107-6. Maaslandse Monografieën, 72. Tevens verschenen als proefschrift aan de Universiteit Maastricht.

De *Percessie van Scherpenheuvel* is een tweeduizend versregels omvattend, onvoltooid gebleven episch gedicht over een bedevaart, geschreven in het Maastrichts dialect. Ontstaan in de eerste helft van de negentiende eeuw, werd het voor het Maastrichts wat Poesjkins roman in verzen *Jevgeni Oegin* voor het Russisch is geworden: een vroeg, maar nooit meer overtroffen hoogtepunt in de literatuur. De *Percessie* is lichtvoetig, amusant, satirisch, antiklerikaal, religieus, filosofisch, sociaal-kritisch - en scabreus. Wie van een smeüige bedscène houdt, komt evenzeer aan zijn gerief als de liefhebber van prachtige evocaties van de goddelijke natuur in het voorjaar.

De auteur, Theodoor Weustenraad, een uit Maastricht afkomstig, liberaal gezind jurist, heeft zelf zijn *mock epic* nooit in druk gezien. Tijdgenoten verzekeren dat hij dat ook niet zou hebben gewild. Maar is dat wel zo? Hebben zijn vrien-

den en bewonderaars met die suggestie Weustenraad wellicht in bescherming willen nemen tegen die Victoriaanse publieke opinie in de tweede helft van de negentiende eeuw? Hoe dan ook: Weustenraad mocht in het vertrouwde gezelschap van vrienden graag uit zijn *Percessie* voorlezen.

Ook na Weustenraads vroege dood bleef deze parel lange tijd ongepubliceerd. Wel zijn er in de loop der jaren heel wat afschriften gemaakt. De eerste complete uitgave dateert van 1931. De initiatiefnemers hadden de nodige voorzorgsmaatregelen genomen om anoniem te blijven. De talentvolle kunstenaar die deze eerste druk met fraaie pentekeningen illustreerde, Charles Eyck, heeft dat nog vele jaren later stug ontkend.

Lou Sproncks dissertatie over Weustenraad en zijn *Percessie* is een uniek samenstel van geschiedenis, biografie, tekstuutgave en filologie. Spronck biedt in feite twee boeken voor de prijs van één. De eerste 280 bladzijden vormen een volwaardige biografie, getuigend van grote kennis van zaken en eruditie. Op grond van het beschikbare materiaal beschrijft hij de lotgevallen van de dichter en plaatst deze in een verhelderende context, waarbij de politieke - en idee-

engeschiedenis evenzeer tot hun recht komen als de letterkunde. In de daaropvolgende 175 pagina's vindt de lezer een integrale, zorgvuldig geannoteerde tekstuitgave. Parallel aan de autograaf is een herspelde versie afgedrukt op basis van de thans geldende spelling van het Maastrichts.

De auteur heeft zich grondig verdiept zowel in het werk als in de tijd, het leven en de persoon van de dichter. Weustenraad doet denken aan zijn tijdgenoot Heinrich Heine. In beide dichters zien we hetzelfde mengsel van radicalisme en Saint-Simonisme, gevoeligheid en ironie, spot en zelfspot. En geen van tweeën is oud geworden. 'De gloed van de vorm was hem liever dan de koele realiteit', schrijft Spronck kernachtig. Hij typeert Weustenraad beurtelings als kind van de Verlichting, kind van de Romantiek en kind van de Revolutie. Op het eerste oog valt voor alle drie die typeringën veel te zeggen. Toch past hier een kanttekening. Wat Weustenraad en zijn vrienden en geestverwanten in hun jonge jaren, de jaren 1820, verlangden was geen omwenteling, geen ander staatsbestel, geen nieuwe grondwet, laat staan een republiek. Wat zij verlangden was heel gematigd en bescheiden: dat de koning en zijn ministers de geldende, niet erg revolutionaire grondwet daadwerkelijk naleefden en uitvoerden, bijvoorbeeld op het gebied van de persvrijheid. Weustenraad mag dan in de ogen van Spronck omstreeks 1830 het standpunt van de klassenstrijd naderen, meer dan een episode lijkt dat niet te zijn geweest. Al met al lijkt deze dichter niet zozeer een kind van de Revolutie als wel een vertegenwoor-

diger van een nieuwe, postrevolutionaire generatie die, na de hartstochten, het geweld en de bloedige oorlogen van de Franse en Napoleontische tijd, haar idealen en haar kracht zoekt en vindt in heel andere dingen: vrede, het vrije woord, de constitutionele monarchie, industrie, techniek.

Techniek, ja zeker! Met hooggestemde gedichten over de spoorwegen (*Le Remorqueur*) en de hoogovens (*Le Haut Fourneau*) heeft Weustenraad naam gemaakt als de dichter bij uitstek van de jonge Belgische staat, waar hij in de jaren 1830 en 1840 ook in ander opzicht carrière maakte. Als dichter en schrijver was hij dus twee-, nee drietalig: behalve in het Frans en het Maastrichts heeft hij ook in het Nederlands gedicht. Frappant is daarbij dat wij in elk van die drie talen als het waren een andere stijl zien, een andere stem horen. *Le style est l'homme même*, zo leerden we ooit; Sproncks zorgvuldige beschouwing van Weustenraads werken in elk van de genoemde drie talen suggereert dat het ingewikkelder ligt, dat we eerder aan stijlen in meervoud moeten denken. Schrijft Weustenraad in het Frans, dan horen we meteen het gestileerde en dus sterk gedateerde Frans waarin een literair gevormd burger zich destijds behoorde uit te drukken. Nog gedateerder is zijn Nederlands: het bleef voor hem een boekentaal. Schrijft hij daarentegen in het Maastrichts, dan horen we spreektaal, 'bijna nergens archaisch, barstend van leven', zoals Geert van Istendael al eens opmerkte. Weustenraad is nu eens vurig, hoogdravend en flamboyant, dan weer ironisch, speels, spotziek; al naargelang

de eigenaardigheden van de verschillende talen en idiomen waarvan hij zich bedient, toont hij ons een ander gezicht.

Een *bourgeois satisfait* werd hij nooit. Hij bleef, zoals Spronck schrijft, ‘vervuld van onvrede over het vele dat verkeerd was, spottend met schijnheiligheid en lege autoriteit, heilig gelovend in de constitutie als verbond tussen volk en vorst, verrukt over de wonderen van de techniek, vol vuur getuigend van zijn vertrouwen in de komst van de nieuwe wereld, en soms diep in de put als zijn verwachtingen de bodem werden ingeslagen’ (p. 261). Weustenraads einde kwam vroeg en onverwacht. Het sacrament der stervenden, waar hij nog om vroeg, kon hem niet meer volledig worden toegediend.

In zijn *Percessie* (strofen 217-218) noemt hij de kerken van zijn tijd kadavers van het geloof en zoekt hij God eerder in de natuur, op de bergen en in de dalen, in het ruisen van de bossen. Mocht er toch een hiernamaals zijn, dan is het te hopen dat Weustenraad daar over een cd-speler beschikt. Want vrijwel tegelijk met Sproncks dissertatie verscheen een integrale gesproken versie van Weustenraads dichtwerk, op twee cd’s, compleet met tekstboekje. Wie (met enig recht) meent dat een werk als de *Percessie* eigenlijk het best genoten wordt in mondelinge voordracht, komt hiermee aan zijn trekken. Uitgever is de Vereniging Literaire Activiteiten Maastricht. Voorlezer is Lou Spronck. Weustenraad, de eeuwig ontevredene, mag over deze bekwame tekstbezorger, biograaf en vertolker beslist tevreden zijn.

Jos Perry (Universiteit Maastricht)

Recensies

Sanne Parlevliet, *Meesterwerken met ezelsoren. Bewerkingen van literaire klassiekers voor kinderen 1850-1950*. Uitgeverij Verloren. Hilversum, 2009, 391 p. ISBN 9087041217

Het gebeurt niet elke dag in Nederland of Vlaanderen dat iemand promoveert over een onderwerp uit de kinderliteratuur. Sanne Parlevliet koos voor haar proefschrift aan het Instituut Cultuurwetenschappelijk Onderzoek Groningen bovendien een interessant onderwerp: klassiekers voor kinderen. Klassiekers zijn boeken die vele generaties kinderen weten te bekoren. Volwassenen steken de teksten telkens weer in een nieuw kleedje omdat ze geloven in de kracht van die verhalen. Omdat dergelijke boeken ook veel gelezen worden krijgen ze ezelsoren. Recensenten besteden er vaak weinig of helemaal geen aandacht aan. Toch bevatten deze klassiekers voor de onderzoeker een schat aan informatie. De manier waarop de bewerkers met het oorspronkelijke materiaal omgingen laat immers goed zien hoe ze dachten over verhalen en over kinderen. Het proefschrift zoomt in op de periode

1850-1950, een periode die net als de klassiekers zelf door de onderzoekers van kinderliteratuur enigszins verwaarloosd werd.

In een inleidend hoofdstuk omschrijft de auteur het project. Zij laat de kinder-klassiekers zoals *Alice in wonderland*, *Pinnocchio*, *Heidi*, *Peter Pan* e.a. die in de tweede helft van de 19de of het begin van de 20ste eeuw het levenslicht zagen in haar onderzoek buiten beschouwing. Het gaat over “[...] esthetisch en pedagogisch blijvend waardevolle, niet-contemporaine werken die oorspronkelijk niet voor kinderen waren geschreven en toch door kinderen werden gelezen, namelijk in de vorm van bewerkingen.” (13) De term bewerking krijgt een pragmatische invulling. Het onderzoek wil nagaan welke keuzes de verschillende bewerkers maakten om de verhalen toegankelijker te maken en of de gebruikte strategieën impliciet of expliciet ook invloed hadden op de boodschap of de (verborgen) ideologie van het verhaal.

Het tweede hoofdstuk licht het belang van bewerkingen in de betrokken periode toe. Aan de hand van heel divers materiaal zoals voor- en nawoorden, leatuurlijsten en algeme-

ne beschouwingen van contemporaine opvoeders zoekt Parlevliet een antwoord op de vraag waarom men in de onderzochte periode klassiekers belangrijk vond. Figuren als Nellie van Kol, Nienke van Hichtum, Nicolaas Beets en voor de latere periode o.m. Daalder, Theo Thijssen en Riemens-Reurslag brengen klassiekers in verband met literair-historische vorming, esthetische vorming, maatschappelijke en morele vorming maar ook met vermaak. Opmerkelijk is bijvoorbeeld dat het lezen van klassieke verhalen gezien werd als een adequaat middel tegen eigentijdse sensatielectuur en ‘veellezerij’, iets waarover men zich toen zorgen maakte.

In hoofdstuk drie wordt het onderzochte corpus van naderbij bekeken. Parlevliet selecteerde voor dit onderdeel 7 titels: *Robinson Crusoe*, *Tijl Uilenspiegel*, *Gulliver's travels*, *Reynaert de Vos*, *Baron van Munchhausen*, *De vier Heemskinderen* en *Don Quichot*. Ze licht haar werkwijze toe en plaatst de klassieken binnen de totale (kinder)boekproductie van de onderzochte periode. In een tabel wordt het aantal uitgaven per decennium en per titel in kaart gebracht. *Robinson Crusoe* scoort het hoogst met 78 uitgaven verspreid over de hele periode. De andere titels scoren beduidend lager: *Tijl Uilenspiegel* (48), *Gulliver* (47) *Reynaert* (41), *Muchhausen* (37) en *Don Quichot* (26). *De vier Heemskinderen* is het minst populair met slechts 5 bewerkingen. Aan het begin van de 20ste eeuw is er een duidelijke stijging van zowat alle titels. Parlevliet wijst hiervoor op het veranderende imago van de kinderliteratuur die het avonturenverhaal en kwajongensboeken op dat moment

naar voren schuift. Het succes van de Middelnederlandse verhalen komt op conto van het literatuuronderwijs.

In de volgende hoofdstukken gaat Sanne Parlevliet dieper in op de bewerkingen zelf aan de hand van vier titels en hun bewerkingen: *Robinson Crusoe*, *Tijl Uilenspiegel*, *Gulliver's travels* en *Reynaert de Vos*. Via tekstanalyses onderzoekt de auteur welke ingrepen de bewerkers toepasten en welk effect dit had op de boodschap.

Hoofdstuk 4 behandelt de verschillende strategieën o.m. over structureren, taalgebruik, adaptatie van de context, spanning, humor en censuur. Parlevliet toont aan hoe de bewerkers de teksten op maat van de jonge lezers snijden. De oorspronkelijke verhalen worden verknipt in kleinere hapklare stukjes en zowat alle bewerkers geven de hoofdstukken ook een titel. Om de verhalen toegankelijker te maken worden vreemde elementen bijv. geld, maten en geografische aanwijzingen vervangen of weggelaten. Omgekeerd worden ook vreemde elementen uitgewerkt of toegevoegd om het didactische karakter van de tekst te versterken. Vertaaltechnisch houden ‘naturaliseren’ en ‘exotiseren’ elkaar in evenwicht. Een zelfde paradox stelt Parlevliet vast ten opzichte van humor. Grappige passages die de bewerkers inhoudelijk niet geschikt achten voor hun lezerspubliek – dit geldt vooral voor taboedoorbreking – worden geschrapt terwijl anderzijds eenvoudige vormen van humor zoals overdrijving en situatiedumor versterkt worden.

Hoofdstuk 5 zoomt in op het beeld van het ‘ideale kind’, hoofdstuk 6 op het gezin en hoofdstuk 7 op de voorstel-

ling van het dier. Deze drie hoofdstukken vormen het interessantste en meest vernieuwende deel van het onderzoek. Parlevliet slaagt er hier beter in om enige nuancering aan te brengen in haar betoog door meer rekening te houden met de verschuivingen in het denken over mens en maatschappij die zich in een periode van 100 jaar onvermijdelijk voordoen.

Kinderboekpersonages vervulden in de onderzochte periode stevast een voorbeeldfunctie: goed gedrag werd in kinderboeken beloond, verkeerd gedrag werd streng bestraft. Karaktervorming, wilskracht, gehoorzaamheid, verantwoordelijkheid zijn belangrijke aspecten in de karaktertekening. Het motief van (on)gehoorzaamheid in *Robinson Crusoe* laat goed de mentaliteitswijziging zien. In de oudste bewerkingen gaan ongehoorzaamheid, goddeloosheid en straf hand in hand. Robinson is een negatief personage en zijn onverantwoord gedrag wordt bestraft. In de latere bewerkingen wordt dit motief afgezwakt en krijgt Robinson de allures van een held. De eilandepisode is dan niet langer een straf, maar een kans om zijn karaktersterkte te tonen. Ook in de verschillende Reynaert-bewerkingen onderkent Parlevliet gelijkaardige verschuivingen. Zo belicht Jan Ligthart als vertegenwoordiger van de reformpedagogie vooral de positieve eigenschappen van de vos: slimheid, moed en zelfvertrouwen, terwijl de kwalijke karaktertrekken van de tegenstanders werden vergroot. Reynaert werd in de latere bewerkingen ook vaak voorgesteld als een bezorgde en sympathieke huisvader, een aspect dat vooral in hoofdstuk 7

uitgewerkt wordt. Door het uitvergroten van het thema gezin werden de verhalen herkenbaarder voor de jonge lezers. Uitbreiding en toevoeging van gezinsscènes ontdekt Parlevliet ook in *Gulliver* en *Robinson Crusoe*. De wisselwerking tussen tekst en context komt ook in de analyse van dierenpersonages aan bod. Parlevliet verbindt dit thema met de mentaliteitswijziging die zich voordoet aan het begin van de 20ste eeuw. Theosofie en humanitair-idealistische bewegingen zoals de antivivisectiebeweging en het vegetarisme lieten toen sporen na in de literatuur.

Het laatste hoofdstuk formuleert een aantal afsluitende conclusies. Klassiekers schipperen tussen een behoudsgezinde aanpak en de roep naar vernieuwing. De bewerkers zoeken aansluiting bij nieuwe genres zoals de historische roman, het avonturenboek, het kwajongensboek of het natuursprookje.

Meesterwerken met ezelsoren bevat ontzettend veel interessant materiaal, maar toch heeft het boek mij enigszins ontgoocheld. Dat heeft zowel te maken met een 'teveel' als met een 'tekort'. Er is een teveel aan feitenmateriaal en theoretisch kader. Sanne Parlevliet heeft teveel feitenmateriaal en ze gebruikt vaak termen of verwijzingen naar theoretische modellen zonder dat ze daar verder mee aan de slag gaat. Ze slaagt er niet in om vanuit verschillende theorieën (bijvoorbeeld Lefevere, Holindale, Suleiman) zelf een kader op te bouwen. Bepaalde informatie is te weinig functioneel, bijvoorbeeld de uitweiding over de maatschappij tot 't Nut van 't Algemeen, en hoort in voetnoten thuis. Ze etaleert haar belezenheid niet alleen op het ver-

keerde moment in het betoog, ze maakt dus ook te weinig keuzen. Misschien is dit wel te wijten aan de vele geestelijke vaders van het project.

De bredere selectie van bewerkingen (hoofdstuk 3) biedt te weinig toegevoegde waarde. Met *Baron van Munchhausen*, *Don Quichot* en *De vier Heemskinderen* wordt nauwelijks iets gedaan. Parlevliet laat ook een aantal boeiende vragen links liggen, zo bijvoorbeeld in verband met de verhouding tussen en de (verschillende?) aanpak van de Nederlandse en Vlaamse bewerkingen. Ook de vraag of bewerkers die sterke banden hebben met de volwassenenliteratuur anders omgaan met het tekstmateriaal komt niet aan bod. Bewerkers die een belangrijke plaats innemen in de geschiedenis van de jeugdliteratuur krijgen meestal wel de aandacht die ze verdienen. Een beperktere selectie zou toelaten om diepgaander onderzoek te doen. Hoe verhouden deze kinderbewerkingen zich tot de volksboeken? En ook al herhaalt Parlevliet meerdere keren dat ze geen volledigheid nastreefde, toch is het jammer dat de twee Gulliverboekjes verschenen in de reeks 'Vlaamse Filmkens' (nrs. 304 en 312) ontbreken evenals *De wondervolle reis van Gulliver naar Lilliput of het land der kaboutermannen* (De Seyn, 1911). Ook in de bibliografie ontbreken een aantal interessante werken over *Gulliver* (Smith, 1990) en *Robinson Crusoe* (Engélibert 1997, Broos & Kingsma 1993).

Nog storender is het gebrek aan helderheid en logische opbouw van het betoog. Dat betreft niet zozeer de grote opdeling in hoofdstukken maar vooral het discours binnen de hoofdstukken

zelf. Hoofdstuk 4 dat de bewerkingsstrategieën behandelt telt niet minder dan 11 onderverdelingen vaak van erg ongelijke lengte. De logica is totaal zoek. Sommige strategieën situeren zich eerder op het macroniveau van de tekst (structureren, vertellen, inkorten) andere op het microniveau. Humor wordt apart behandeld maar komt natuurlijk ook aan bod bij censuur waar we nog eens een kopje 'ironie' aantreffen. Het onderscheid tussen de strategische ingrepen (inkorten, toevoegen, wijzigen) enerzijds en de interpretatie van die ingrepen (censuur) anderzijds wordt nauwelijks geëxpliciteerd. Redundantie, een belangrijke strategie in het model van Suleiman, komt dan weer pas in hoofdstuk 5 ter sprake. Ook de volgende hoofdstukken zijn op dezelfde springerige, associatieve wijze opgebouwd. Vaak worden stellingen geponeerd vooraleer er afdoende bewijs geleverd wordt. Het betoog wordt ook gelardeerd door stellingen van anderen die op zijn minst om een kritische houding vragen. Op p. 196 lezen we dat volgens Bakker (1995) een eigen katholieke traditie zich pas na 1915 zou ontwikkelen terwijl op de volgende pagina staat dat de katholieke opvoedingsadviezen pas rond de jaren twintig iets van hun rechtlijnigheid verliezen.

Dat informatie warrig blijft hangt ook samen met de wijze waarop ze verworven werd. De zich opstapelende tegenstrijdigheden in verband met Gräbner en de Duitse pedagogische traditie waarin hij thuishoort zijn daarvan een goed voorbeeld. Hij wordt nu eens een filantropijn, dan weer een volgeling van Herbart of van de Reformpedagogiek

genoemd. De ‘Kulturstufentheorie’ waarin Herbart *Robinson Crusoe* een plaats geeft wordt dan weer niet goed uitgelegd.

Dat de periode 1850-1950 in de eerste hoofdstukken te vaak als een homogeen geheel wordt beschouwd, zorgt eveneens voor contradicties. Nu eens zijn de hoogtijdagen van het moralistische kinderboek voorbij maar op andere plaatsen wordt weer sterk gehamerd op de dominantie van opvoedkundige waarden. Het betoog wordt ook ontsiert door storende zinnestelsels zoals “Van Tichelen (1928) viel hem [Daalder, 1950] bij.”

Meesterwerken met ezelsoren. Bewerkingen van literaire klassiekers voor kinderen 1850-1950 leest moeizaam. Het is een boek met ezelsoren geworden, niet omdat het enthousiast stukgelezen werd, maar omdat het aan gaafheid inboet door storende mankementen. Een goede redacteur/bewerker had hier wonderen kunnen doen: overbodige of dubieuze informatie en herhalingen schrappen, een aantal leuke maar nutteloze tussentitels weghalen maar vooral het betoog beter structureren en de logische samenhang versterken.

Rita Ghesquiere (Katholieke Universiteit Leuven)

Recensies

Hans van Stralen, *Gehoor geven, een discursieve benadering van de religieuze bekering; de conversieteksten van Gabriel Marcel en Gerard Reve, Amsterdam, Pallas Publications-Amsterdam University Press, 2009, 209 blz., ISBN 9789085550075.*

Bekeringen hebben met andere verschijnselen gemeen dat ze herleid plegen te worden tot een model. Bij voorkeur zoekt men zo'n model in de verre geschiedenis. Wat het fenomeen van de bekering betreft komen we dan uit bij het verhaal van de apostel Paulus, van wie wordt gezegd dat hij in zijn hoedanigheid van christenvervolger als door een goddelijke bliksem getroffen werd en zich vervolgens ontpopte tot ijverige verbreider van de christelijke boodschap. Eigen aan deze modelfiguur is het abrupte karakter van zijn persoonlijkheidsverandering en de gevolgen daarvan voor zijn verdere optreden.

Diep in de historie rustende modellen kennen we dankzij de verhalen die zich eromheen hebben geweven. In het geval van Paulus' bekering ligt het verhaal opgeslagen in het bijbelboek *Handelingen* en de brieven die deze apostel schreef aan de eerste christen-

gemeenschappen. Het zijn teksten die dienen als getuigenis én als oproep aan anderen om zijn exempel na te volgen. In die zin is het verhaal van Paulus paradigmatisch: het kreeg navolging bij – onder anderen – Augustinus en Ignatius van Loyola, bekeerlingen die we vooral kennen dankzij een door hen zelf geboekstaafd verhaal.

Hoe belangrijk het is dat een bekering concreet en dus reproduceerbaar is dankzij zijn talige representatie, wordt onderstreept in de recente studie waarmee Hans van Stralen een doctoraat in de godgeleerdheid verwierf. Hij betoogt dat een dergelijk feit door buitenstaanders enkel gepercipieerd kan worden als het neerslag heeft gekregen in een verhaal. Juist daarom, zo stelt Van Stralen, is de meest geschikte wetenschappelijke methode om bekeringen te onderzoeken die van de discursieve analyse.

Alvorens Van Stralen toekomt aan de behandeling van de twee casussen waartoe zijn onderzoek zich beperkt (die van de Franse filosoof en toneelschrijver Gabriel Marcel en de Nederlandse auteur Gerard Reve), laat hij alternatieve wetenschappelijke benaderingen van het bekeringsfenomeen de revue passeren. Achtereenvolgens gaat het

om de theologische, sociologische, psychologische en semiotische aanpak. De bezwaren die hij ertegen inbrengt hebben vooral betrekking op de impliciete normativiteit en een zekere mate van reductionisme. Zijn voornaamste punt van kritiek is dat al deze benaderingen, de semiotische niet uitgezonderd, het per definitie talige karakter van bekeringsgeschiedenissen negeren of in min of meerdere mate verwaarlozen.

Zelf maakt Van Stralen gebruik van een analysemethode die hij deels ontleent aan het actantiële model dat Greimas heeft ontwikkeld voor verhalende teksten, en die hij voor het overige aanvult met behulp van Lewis R. Rambo's *Understanding Religious Conversion* (1993). Met behulp van deze aanpak brengt hij de narratieve sequentie van de door hem onderzochte bekeringsgeschiedenissen in kaart. De aldus opgedane bevindingen interpreteert hij daarna in overeenstemming met een aantal vooraf benoemde, in oppositionele termen benoemde semantische velden, te weten 'absentie en discontinuïteit', 'onthechting en disponibiteit', 'inzicht en transformatie' en 'overgave en verplichting'.

Zowel in zijn inleiding als in zijn nawoord stelt Van Stralen dat hij zich wenst te beperken tot een corpus dat dateert van na 1900. Zijns inziens verschillen de conversienarratieven uit het tijdperk van het modernisme en postmodernisme zo fundamenteel van bekeringsverhalen uit de voorgaande periode dat een generaliserende behandeling niet goed mogelijk is. Zijn hoofdargument is dat 'vanaf de twintigste eeuw [...] een conversie vooral een

existentiële, emotionele en persoonlijke strijd [behelst], die het individu in eerste instantie met zichzelf voert en waarbij de convesietekst als genre naadloos aansluit'. Echt overtuigend is het niet, gegeven het feit dat er voor 1900 bekeringsverhalen zijn verschenen (onder meer *En route* van J.-K. Huysmans) die met gemak in Van Stralens beperkingen zouden kunnen passen, er nog van afgezien dat zelfs de *Confessiones* van Augustinus beantwoorden aan de criteria existentieel, emotioneel en persoonlijk.

Hiermee zijn we overgegaan tot de tegenwerpingen. Hoe interessant Gabriel Marcel en Gerard Reve in dit verband ook mogen zijn, de beperking tot deze twee gevallen maakt de geldigheid van Van Stralens model wel erg beperkt, hoezeer hij ook pleit voor een verdergaande toe- en eventuele aanpassing.

Een tweede punt van kritiek behelst het gebruik van de term 'geschiedenis' in dit verband. Zowel ten aanzien van Marcel als Reve destilleert Van Stralen een bekeringsverhaal uit de autobiografische teksten van deze twee auteurs. Dat het hier een persoonlijke en dus discutabele constructie betreft, laat hij onvermeld.

Vanuit neerlandistisch perspectief is vooral de analyse van Gerard Reve's bekeringsgeschiedenis relevant. Net als in het geval van Gabriel Marcel wenst Van Stralen zich hier te beperken tot onversneden autobiografische teksten, dat wil zeggen relevante fragmenten uit gepubliceerde brieven en andere ego-documenten. Reve's autobiografische en binnen zijn bekeringsgeschiedenis

uiterst relevante reisbrievenbundels *Op weg naar het einde* (1963) en *Nader tot U* (1966) worden überhaupt niet in de beschouwing betrokken, de min of meer als officieel bekend staande spirituele autobiografie *Moeder en Zoon* (1980) valt af omdat die te veel fictionele element bevat en dus in zijn geheel geïnfecteerd is door inauthenticiteit. Inzake Reve begint de schoen hier heel erg te wringen, gegeven de omstandigheid dat de door Van Stralen in zijn corpus opgenomen briefteksten tal van passages bevatten die niet stroken met de feitelijke werkelijkheid, maar berusten op de fabuleringslust van Reve. Ik noem als een enkel voorbeeld het gemystificeerde curriculum vitae dat Reve presenteert op pagina 215-216 van de bundel *Brieven aan geschoolde arbeiders*. A fortiori geldt wat mij betreft hier de overweging dat het onderscheid tussen verondersteld non-fictionele autobiografica en zogenaamd fictionele narratieven hoogst arbitrair is.

Het ware dus te verkiezen geweest om zowel met betrekking tot Reve als tot Marcel een compleet ter beschikking staand oeuvre in het onderzoekscorpus op te nemen. Zou Van Stralen dat in het geval van Reve hebben gedaan, dan zou hij het herhaaldelijk aanroepen van God in de roman *De avonden* in verband hebben kunnen brengen met de uit de jaren veertig daterende brieven aan respectievelijk Van het Reve senior en W.F. Hermans die hij op pagina 162 van zijn boek aanhaalt.

Als we de bezwaren even laten voor wat ze zijn en ons concentreren op de merites van Van Stralens aanpak, dan lonkt het perspectief van voor-

gaande toepassingen, niet alleen op de levensgeschiedenissen van bekeerlingen als Frederik van Eeden en Willem Jan Otten, maar ook op minder voor de hand liggende voorbeelden als Anja Meulenbelts *De schaamte voorbij* en de retrograde bekeringsgeschiedenis (van gelovige naar ongelovige) van een auteur als Maarten 't Hart.

Jaap Goedegebuure (Universiteit Leiden)